

A KÖZÖSSÉG-FELMÉRÉS MÓDSZERTANA

Szabó-Tóth Kinga

Miskolci Egyetem BTK

Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete

2026.

TARTALOM

I. A közösségfejlesztés alapfogalmai	4
II. A közösségfejlesztés szakaszai	9
III. A közösségfejlesztés módszerei	11
III. 1. Az alkalmazott társadalomkutatás módszerei és használatuk közösség-felmérés során	11
III. 2. A közösségfejlesztő munka módszertani alapjai	19
Irodalom	35

Jelen tudományos közlemény a Miskolci Egyetem Tudományos Kiválósági Támogatási Programjának keretében finanszírozott ME-TKTP-2025-010 számú projekt támogatásával jött létre.

A címlapon a szerző egyik festményének részlete.

ISBN: ISBN 978-963-358-428-6

I. A közösségfejlesztés alapfogalmai

A „közösség” a társadalomtudományok egyik legösszetettebb és legvitatottabb fogalma, amelynek jelentéstartalma történetileg és elméletileg is folyamatosan változik. Egyszerre utal társadalmi kapcsolatok minőségére, identitásképző mechanizmusokra, valamint kollektív cselekvési formákra, ezért a szociológiai elemzésben nem kezelhető egydimenziós kategóriaként.

Talcott Parsons amerikai szociológus szerint a közösség nem más, mint „a társadalmi rendszer szerkezetének egyfajta megjelenése, amelyik vonatkozhat személyek területi elhelyezkedésére és cselekvéseire is” (Varga – Vercseg, 1998:23). Ebből a definícióból is nyilvánvaló, hogy a szóban benne foglaltatik a területi, lokális dimenzióból adódó összetartozás és a „közösség, mint közösen cselekvő emberek összessége” jellegű megközelítés is.

Ferdinand Tönnies német szociológus 1887-ben írt könyvet „Közösség és társadalom” címen. A műben a közösség fogalmához olyan jelentések tapadnak, mint bizalmas, otthonos, régi, rokonság, barátság, szomszédság. A fogalom ellentétpárja, a társadalom, mely a nyilvánosságra, az egymástól független személyekre, valamiféle mesterséges képződményre utal. A közösség Tönnies szerint az anya-gyermek kapcsolatban, a házastársak közötti viszonyban, valamint a testvércapcsolatokban fejeződik ki leginkább. A társadalomban az emberek nem állnak „lényegi kapcsolatban egymással, hanem inkább el vannak egymástól választva...az emberek minden kapcsolat ellenére egymástól elkülönülten élnek”. (Varga – Vercseg, 1998:28).

Max Weber német szociológus megkülönbözteti a közösséget és a társulást. Közösség esetében a társadalmi cselekvést az értelmi vagy tradicionális összetartozás alapú beállítottság motiválja. Társulás esetében a társadalmi cselekvést az érdekek motiválják (Weber, 1978).

Émile Durkheim a közösség kérdését a társadalmi integráció felől ragadja meg. A mechanikus és organikus szolidaritás fogalmaival arra mutat rá, hogy a közösségi kötelékek formája a társadalmi munkamegosztás fejlődésével átalakul, de nem tűnik el (Durkheim, 1893/2000). A közösség így a kollektív tudat és a társadalmi kohézió egyik alapvető hordozója.

A 20. század második felétől a közösség fogalma egyre inkább kritikai és reflexív értelmezések tárgyává vált. Anderson az „elképzelt közösség” fogalmával rámutatott arra, hogy a közösségek – különösen a nemzeti közösségek – szimbolikus konstrukciók, amelyek nem közvetlen interakciókon, hanem közös narratívákon, diskurzusokon és médián keresztül jönnek létre (Anderson, 1983).

Pierre Bourdieu megközelítésében a közösség nem értéksemleges jelenség: a közösségi hovatartozás mindig tökékekhez, pozíciókhoz és hatalmi viszonyokhoz kapcsolódik. A közösségek határokat húznak, amelyek egyszerre integrálnak és kizárnak, legitimálják a „mi” és „ők” megkülönböztetését (Bourdieu, 1986). Ebből következően a közösség nemcsak erőforrás, hanem uralmi struktúra is lehet.

A későmodern társadalmakban Zygmunt Bauman szerint a közösség iránti vágy felerősödik, miközben a stabil, tartós közösségi formák meggyengülnek. A közösség így gyakran

„nosztalgikus ideállá” válik, amely a bizonytalanság és individualizáció ellensúlyozására szolgál (Bauman, 2000).

Vercseg Ilona és Varga Tamás Közösségfejlesztés című munkájukban az alábbi definíciót adják és tartják követendőnek a közösség vonatkozásában: „a közösség valóban értéktartalommal bíró fogalom, s számunkra ez a minőség emberek közös és szabadon meghatározott tartalmú cselekvése önmaguk boldogulása, érvényesítése, helyzetük javítása érdekében, mely közvetve a közjót is gyarapítja.” (Varga – Vercseg, 1998:40).

A „*csoport*” és a „*közösség*” fogalmai a szociológiában gyakran egymással átfedésben jelennek meg, ugyanakkor eltérő analitikus szinteket és hangsúlyokat képviselnek. A két fogalom megkülönböztetése nem pusztán terminológiai kérdés, hanem alapvető jelentőségű a társadalmi kapcsolatok szerkezetének, működésének és integrációs mechanizmusainak megértésében.

A szociológiai és szociálpszichológiai megközelítések szerint csoportnak tekinthető azon személyek együttese,

- akik tartós vagy rendszeres interakcióban állnak egymással,
- akik tudatában vannak egymáshoz tartozásuknak,
- és akik között normák, szerepek és elvárások alakulnak ki.

Robert K. Merton hangsúlyozza, hogy a csoportok strukturált társadalmi egységek, amelyekben a tagság világosan körülhatárolható, az interakciók pedig empirikusan megfigyelhetők. A csoport tehát elsősorban interakciós kategória, amely alkalmas a társadalmi viselkedés mikroszintű elemzésére.

A csoportok lehetnek:

- formálisak (pl. szervezetek, intézmények),
- informálisak (baráti körök),
- elsődlegesek (család, közeli kapcsolatok),
- másodlagosak (munkacsoportok, egyesületek).

A közösség ezzel szemben tágabb és komplexebb fogalom. Nem feltétlenül igényel közvetlen, mindennapos interakciót minden tag között, ugyanakkor erősebben kötődik a közös identitáshoz, normákhoz és jelentésrendszerekhez. A közösség létezésének alapja az összetartozás szubjektív élménye, amely túlmutathat a konkrét csoportthatárokon.

A szakirodalomban két alapvető megközelítés rajzolódik ki a csoport és közösség kapcsolatát illetően:

1. A csoport mint a közösség empirikus megnyilvánulása

Merton álláspontja szerint minden valódi csoport egyben közösség is, amennyiben a tagok közötti interakciók normák és közös értelmezési keretek mentén szerveződnek. Ugyanakkor nem minden közösség tekinthető csoportnak, mivel a közösség tagjai között nem mindig áll fenn közvetlen kapcsolat (Merton, 1968). Például egy település lakossága közösséget alkothat anélkül, hogy csoportként működne.

2. A közösség mint magasabb rendű társadalmi forma

Heller Ágnes filozófiai-szociológiai megközelítésében a közösség normatív értelemben „magasabb rendű”, mint a csoport. A csoport a társadalmi interakciók alapformája, míg a közösség tudatos, értékválasztáson alapuló együtteség, amelyhez erkölcsi felelősség és kollektív elköteleződés társul (Heller, 2005). Ebben az értelmezésben a csoporttagság gyakran adott, míg a közösségi tagság választott és reflektált.

Mind a csoport, mind a közösség határok mentén szerveződik. Ezek a határok meghatározzák, ki tekinthető tagnak, és ki reked kívül. A közösségek határképzése gyakran szimbolikus jellegű, identitásalapú megkülönböztetések révén működik. A csoportok esetében a határok formálisabbak lehetnek (tagsági szabályok, szerepek).

A közösségfejlesztés gyakorlata szempontjából alapvető annak felismerése, hogy:

- a csoport a közösségfejlesztés működési egysége,
- míg a közösség a fejlesztés társadalmi horizontja.

A fejlesztési beavatkozások rendszerint konkrét csoportokon keresztül valósulnak meg (munkacsoportok, civil szervezetek), ugyanakkor céljuk egy tágabb közösségi kohézió és részvétel erősítése. A csoportok közötti együttműködés elősegítése így a közösségfejlesztés egyik kulcskérdése.

A *fejlődést* a modern társadalmakban általában összekapcsolják a gazdasági fejlődéssel. Az az elképzelés áll emögött, hogy ha megszüntetjük a szegénységet, akkor a különféle társadalmi problémák is megoldódnak. A mostani gazdasági folyamatok is rámutatnak azonban arra, hogy a gazdaságot és gazdasági növekedést nem lehet abszolutizálni. Lehetséges, hogy a gazdasági fejlődés ellenére sem csökken a szegénység mértéke, valamint arra is több példát találunk, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek akár nőhetnek is javuló gazdasági mutatók mellett.

Egy ország gazdasági fejlődése tehát sok esetben az egyes emberek életében nem jelent egyértelműen pozitív változást.

A Varga – Vercseg szerzőpáros is felveti (1998), hogy a modern társadalom problémáinak nagy része nem kizárólag gazdasági természetű. Az Európai Unióban a fejlődés mellé általában odateszik a fenntartható jelzőt. A kérdés ez esetben úgy merül fel, hogy hogyan lehet ugyanannyi, vagy kevesebb természeti erőforrás felhasználásával a fejlődést fenntartani? Hogyan lehet olyan korszerű, természetbarát megoldásokat találni, melyek a fejlődést hosszú távon biztosítják?

A fejlesztés helyi, közösségi szinten azt is jelenti, hogy a lokális közösségek erősödésével a mindenkori hatalom kontrollálása érdekében kiépülnek a társadalmi nyilvánosság civil keretei.

A *lokalitás* a társadalmi élet térbeli beágyazottságát fejezi ki. Henri Lefebvre szerint a tér nem semleges háttér, hanem társadalmi termék, amelyet hatalmi viszonyok, gazdasági érdekek és mindennapi gyakorlatok alakítanak (Lefebvre, 1991). Ebből következően a lokalitás nem azonosítható pusztán egy településsel vagy városrésszel, hanem a helyhez kötődő jelentések, emlékezetek és kapcsolathálózatok összessége.

Anthony Giddens strukturációelmélete rámutat arra, hogy a modern társadalmakban a helyi és a globális dimenziók szorosan összekapcsolódnak. A „kiszabadult társadalmi kapcsolatok” (disembedding) ellenére a lokális terek továbbra is a mindennapi cselekvés elsődleges színterei maradnak (Giddens, 1990). A lokalitás tehát egyszerre stabilitást nyújtó és folyamatosan újratermelő társadalmi keret.

A *szomszédság* a lokalitás mikroszintű megjelenési formája, amely a fizikai közelség és a társadalmi kapcsolatok sajátos összefonódásán alapul. A klasszikus városszociológia – különösen a chicagói iskola – a szomszédságot a városi tér természetes szerveződési egységeként írta le. A szomszédság ebben az értelemben olyan tér, ahol a társadalmi interakciók sűrűsége meghaladja az átlagost, és ahol informális normák és kontrollmechanizmusok alakulnak ki.

Jane Jacobs városelméleti munkái hangsúlyozzák a szomszédság mindennapi működésének jelentőségét. Az általa leírt „utcai szemek” (eyes on the street) arra utalnak, hogy a szomszédsági kapcsolatok hozzájárulnak a közbiztonsághoz és a társadalmi bizalom fenntartásához (Jacobs, 1961). A szomszédság így nem csupán lakóhely, hanem társadalmi erőforrás.

Robert D. Putnam társadalmi tőke elmélete szerint a szomszédsági kapcsolatok kulcsszerepet játszanak a bizalom, a kölcsönösség és az együttműködés kialakulásában (Putnam, 2000). Az erős szomszédsági hálózatok növelik a közösségek problémamegoldó képességét, míg azok hiánya hozzájárulhat a társadalmi izolációhoz.

Ugyanakkor a szomszédság nem minden esetben inkluzív tér. A társadalmi egyenlőtlenségek térbeli koncentrációja – szegregáció, gettósodás – olyan szomszédságokat hozhat létre, amelyekben a kohézió inkább kényszerű együttélés, mint választott közösség.

A digitalizáció és a mobilitás növekedése átalakította a lokalitás jelentését. Manuel Castells hálózati társadalom elmélete szerint a társadalmi kapcsolatok egyre inkább „áramlások terében” szerveződnek, amely részben leválasztja a közösségi kötődéseket a fizikai helyről (Castells, 1996). Ennek ellenére a szomszédság nem veszti el jelentőségét: különösen a kiszolgáltatottabb társadalmi csoportok számára továbbra is kulcsfontosságú túlélési és támogatási tér marad.

A közösségfejlesztés szempontjából a lokalitás és a szomszédság olyan beavatkozási szintet jelent, ahol a társadalmi problémák konkrétan megnevezhetők és kezelhetők, és ahol a részvétel reális eséllyel szervezhető meg.

A szomszédság a közösségfejlesztési munka egyik kulcskategóriája, hiszen a „szomszédság a helyi közösségi munka fizikai, de - mint viszonyrendszer – pszichikai tere is”.

A szomszédság magában rejt az ismerősség fogalmát, azt az érzést, hogy az emberek szükség esetén számíthatnak egymásra. Amiatt pedig, hogy fizikailag is közel vannak egymáshoz, közös problémáik, közös megoldásaik lehetnek.

A szomszédság kifejezés az angol és német nyelvben is a közelség fogalmára vezethető vissza. Azok az emberek, akik a szomszédjaink, sokkal inkább elérhetőek számunkra sok esetben, mint barátaink, rokonaink.

A modern várostervezésben a szomszédsági egység fogalmát használják. Ez egy olyan városrész, amely sajátos építészeti, gazdasági, kulturális súlyponttal rendelkezik, és határozottan elkülönül a többi városrésztől.

A szomszédság jelentősége a modern társadalmi keretek között felértékelődik. Az emberek jelentős része ugyanis egyre több időt tölt otthonában életmódja, életkora vagy egy adott élethelyzete miatt. Növekszik a munkanélküliek száma, növekszik az idősek számának aránya a népességben belül, növekszik a korán nyugdíjazottak, valamint a részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya.

Az életképes közösségek képesek együttműködni a helyi társadalom szabályainak kialakításában, formálásában, helyi formális és informális szervezetek hozhatnak létre.

A *közösségfejlesztés* szociológiai értelemben nem pusztán technikai beavatkozás, hanem reflexív társadalmi gyakorlat, amely a társadalmi térben meglévő határok felismerésére, újratárgyalására és részben lebontására irányul. A közösségek ugyanis nem „természetes” entitások, hanem társadalmilag konstruált alakzatok, amelyek határok mentén szerveződnek: bennfentes–kívülálló, aktív–passzív, legitim–illegitim részvétel dichotómiái szerint.

A közösségfejlesztés ebből a szempontból uralmi viszonyokkal terhelt térben működik. A helyi társadalmakon belül meglévő hatalmi aszimmetriák – például intézményi pozíciók, tudásmonopóliumok, szimbolikus tekintélyek – meghatározzák, hogy ki szólhat bele a közösségi ügyekbe, és kinek a problémái válnak „láthatóvá” (Bourdieu, 1998). A közösségfejlesztés egyik alapvető célja ezért a részvételi határok kiterjesztése, azaz azoknak a csoportoknak a bevonása, amelyek hagyományosan kiszorulnak a döntéshozatalból.

Paulo Freire kritikai pedagógiája nyomán a közösségfejlesztés értelmezhető emancipatív folyamatként, amely a „némák hanghoz juttatására” törekszik, és a tudás hierarchikus eloszlását kérdőjelezi meg (Freire, 1970). Ebben az értelemben a közösségfejlesztés egyszerre kutatási, tanulási és politikai aktus.

II. A közösségfejlesztés szakaszai

A közösségfejlesztés módszertana nagyon rugalmas, nincsen „köbe vésve”. A közösségfejlesztő leleményességén, jártasságán, tapasztalatain múlik, hogy melyik módszert hogyan alkalmazza.

A közösségfejlesztés első fázisa mindig a helyi lakosság megszólításával és bevonásával kezdődik, majd a szükségletek, hiányok és lehetséges fejlesztési irányok meghatározásával folytatódik.

A folyamat során a tenni akarók egyre szélesebb köre kerül bevonásra, és a potenciális partnerek meggyőzése, a velük való együttműködés irányában folytatódik a munka a problémák megoldása érdekében az ismeretek és képességek fejlesztésének segítségével.

A fejlesztő munka fázisokra osztható, melyek a következők:

1. fázis: mozgások létrehozása
2. fázis: a helyzet feltárása
3. fázis: a közösség véleményének, cselekvési képességének, késztetéseinek feltárása
4. fázis: a tervezés szakasza
5. fázis: a közösségek létrehozása, közösségi projektek elindítása
6. fázis: belső és külső partnerek megkeresése, aktivizálása
7. fázis: a munka koordinálása, összefogása

Az egyes fázisokról röviden:

1. fázis: mozgások létrehozása

Ez lényegében azt jelenti, hogy összehozzuk a helyi közösségi élet szereplőit (civilket, közösségeket, a helyi közelet szereplőit) és felébresztjük érdeklődésüket helyi fejlesztések iránt, motiváljuk őket, hogy a helyi közösségi élet aktív részeseivé váljanak.

2. fázis: a helyzet feltárása

A humán erőforrás feltárása tartozik ebbe a fázisba, valamint a gazdaság és az oktatás feltérképezése helyi szinten. Alapvetően gazdasági, társadalmi helyzetfelmérésről van szó, amelynek célja a jelenlegi helyzetből kiindulva a várható jövő feltérképezése is.

3. fázis: a közösség véleményének, cselekvési képességének, késztetéseinek feltárása

A lakosság körében részletes felmérésre van szükség annak érdekében, hogy feltérképezzük helyi lakosok bevonásával a fejlesztés lehetőségeit.

4. fázis: a tervezés szakasza

Ebben a szakaszban el kell dönteni, hogy melyek azok a cselekvések, amiket rövid-, melyek azok, amelyeket közép- és melyek azok, amiket hosszútávon kell megvalósítani.

Döntéseket kell arról is hozni, hogy ezeket milyen módszerrel fogjuk realizálni. Ebben a szakaszban készülhetnek különféle térképek (pld. adott városrész fejlesztésére, vagy szociális- és egyéb térkép), melyről folyamatosan lehet tájékoztatni a helyi lakosokat és a bevonásukkal változtatásokat eszközölni rajtuk.

5. fázis: a közösségek létrehozása, közösségi projektek elindítása

Önmagában az a tény, hogy a helyi közösség készít valamit közösen, már eleve közösséget fejleszt, hoz létre, alakít. A projekt megtervezése közben tehát már valójában közösségfejlesztés történik.

A folyamat során pedig a közösség kialakítja, megtervezi a maga fontosnak tartott projektjét.

6. fázis: külső és belső partnerek megkeresése, aktivizálása

A projektet, a terület fejlesztésére vonatkozó elképzeléseket meg kell ismertetni a települési, a megyei önkormányzattal, más közösségekkel, lehetséges partnerintézményekkel és szervezetekkel. A feladatokat fel kell osztani a közösség tagjai között és meg kell beszélni, hogy ki miért és hogyan lesz felelős, ki, kikkel és hogyan tartja majd a kapcsolatot.

7. fázis: A munka koordinálása, összefogása

Mivel a projekt ekkorra már nagyon szerteágazó, kell egy szervezet, egy csoport, vagy egy ember, aki összefogja, koordinálja a munkát.

III. A közösségfejlesztés módszerei¹

III. 1. Az alkalmazott társadalomkutatás módszerei és használatuk közösség-felmérés során

A társadalmi problémák (és ezek között a közösséget érintő kihívások) feltárásának lehetséges módszerei:

- Kérdőíves felmérés
- Interjúk készítése
- Meglévő adatok másodelemzése
- Dokumentumelemzés
- Terepkutatás, megfigyelés

III. 1. 1. Kérdőíves felmérés

A kérdőíves kutatás alkalmas abban az esetben, ha nagyobb elemszámú mintán viszonylag rövid idő alatt szeretnénk kutatási eredményeket produkálni.

Kérdőíves kutatásra alkalmasak általában azok a témák, melyek esetében viszonylag kimunkált kérdésstruktúrával rendelkezünk. A kérdőíves kutatás változók közötti kapcsolatokat vizsgál és alkalmas hipotézisek tesztelésére. A kutatás célját tekintve használható leíró, magyarázó és felderítő típusú kutatásokra.

A kérdőív nyitott és zárt kérdéseket tartalmaz. Zárt kérdések esetén a válaszok előre rögzítve vannak, nyitott kérdések esetében azonban nem, ez esetben a válaszokat szabadon lehet megfogalmazni az erre a célra szolgáló helyen.

A kérdőív szerkesztésének vannak általános szabályai. A kérdések esetében törekedni kell a pontosságra, illetve világos megfogalmazásra, valamint a rövidezésre. Törekedni kell arra, is, hogy egy kérdésen belül csak egy kérdést fogalmazzunk meg, valamint kerülnünk kell a tagadó kérdések feltevését. A kérdezés során fontos, hogy a kérdezett érezze magát kompetensnek a témában. A kérdőíven jól olvashatónak és esztétikusnak kell lennie. A kérdőívek tartalmaznak bevezető jellegű kérdéseket, melyek a kapcsolatteremtést szolgálják. A kérdőíves kutatás elején a válaszadót feltétlenül informálni kell arról, hogy a kérdezésben való részvétel önkéntes és név nélküli.

A kérdőív tartalmaz statisztikai jellegű kérdéseket, melyek a következők lehetnek: a megkérdezett személy életkora, neme, lakóhelye, foglalkozása, jövedelme, stb.).

A kérdőív legnagyobb része a kutatás tárgyára vonatkozó kérdések. A kérdések sorrendjénél törekedni kell arra, hogy ne logikai, hanem valamiféle pszichológiai sorrend legyen. A kérdések sorrendje hatással lehet a válaszokra, ugyanis kialakíthat egyfajta elvárást, gondolatmenetet a kérdezettben.

¹ Jelen tudományos közlemény a Miskolci Egyetem Tudományos Kiválósági Támogatási Programjának keretében finanszírozott ME-TKTP-2025-010 számú projekt támogatásával jött létre.

Önkitöltős kérdőív esetében a kérdőív elejére kell kerülnie a tárgyra vonatkozó kérdéseknek és célszerű a személyes adatokra vonatkozó kérdéseket a kérdőív végére tenni.

A kérdezőbiztossal felvett kérdőívek esetében a sorrend lehet fordított, ebben az esetben a statisztikai kérdések segíthetik a témára való ráhangolódást.

A kérdések egyik típusa a feleletválasztós kérdés. Ez esetben előre megadott kérdésekből kell kiválasztani a megfelelő választ, vagy válaszokat.

A kérdések másik típusa a rangsorolós kérdés, mely esetében vagy sorrendbe kell állítani az előzetesen megadott kategóriákat vagy kiválasztani az első párat, vagy egy értékelő skálán kell az egyes megadott lehetőségeket értékelni (a skála ez esetben általában 4 vagy 5 fokú).

Vannak úgynevezett feltételes vagy ugratós kérdések. Ezek azok a kérdések, melyek megkérdezése az azt megelőző kérdésre adott választól függ.

Léteznek még táblázatos vagy mátrix kérdések. Ezekre akkor kerül sor, amikor több olyan kérdést sorolunk fel táblázatos formában, melyet pld valamilyen skálán értékelni kell.

A közösség-felmérés során azonban a kérdőív nem helyettesíti, hanem kiegészíti a kvalitatív módszereket. Önmagában ritkán képes feltárni a konfliktusok mélyebb okait vagy a helyi jelentésstruktúrákat.

A közösségi kérdőívezés során kiemelten fontos:

1. Érthetőség és kulturális illeszkedés
A kérdések nyelvezetének illeszkednie kell a helyi beszédmódhoz, elkerülve az absztrakt, technokrata fogalmakat.
2. Részvételiség
Ideális esetben a kérdőív összeállításába is bevonhatók helyi szereplők, ami növeli a legitimitást és a válaszadási hajlandóságot
3. A kutatásnak világossá kell tennie céljait, és kerülni kell az adatgyűjtés „kivonó” jellegét, amikor a közösség nem részesül a kutatás eredményeiből.
4. Korlátok tudatosítása
A kérdőíves adatfelvétel hajlamos a domináns csoportok felülreprezentálására, míg a marginalizált csoportok gyakran alulreprezentáltak maradnak.

III. 1. 2. Interjúk készítése:

Az interjúkészítést elsősorban kvalitatív módszerként tartják számon. Alkalmas arra, hogy inkább kisebb mintaelemszám esetén aprólékos, pontos, puha, elmélyült információkat szerezzünk az adott témáról.

Az interjúkat különféle szempontok alapján lehet tipizálni:

Az interjúk strukturáltsága alapján:

- Az egyik típus a teljesen strukturált interjú. Ez esetben az interjú kérdések gondosan, a kérdezés előtt összeállnak egy úgynevezett interjúvázlat vagy interjú vezérfonal formájában, majd ezt az interjúvázlatot az interjút készítő ilyen sorrendben és szövegezéssel készíti el. Akkor kerül sor teljesen strukturált interjú készítésére, ha például több kérdező is van a kutatás során,

viszonylag nagy számú interjú készül (pld. 50-nél több) vagy/és nem a kutatás megtervezője, vezetője hajtja végre a kérdezést.

- A félig strukturált interjú esetében adott az interjúvázlat ugyan, de az leginkább csak orientálja a kérdezőt. Több és más kérdéseket is fel lehet az interjú során tenni, illetve a kérdések sorrendjét is meg lehet változtatni attól függően, ahogyan az interjú menete megkívánja. Ebben az esetben az interjú alanyának nagyobb szabadságot biztosítunk a tekintetben, hogy mit szeretne és milyen sorrendben elmondani.
- A strukturálatlan interjút lehet mélyinterjúnak is nevezni. Ebben az esetben csak 1-2 kérdést vagy egy indító kérdést adunk az alanynak és hagyjuk, hogy az általa elmondottaknak megfelelően, azáltal vezetve folyják a beszélgetés. Ezt a típust alkalmazhatjuk például abban az esetben, ha valakinek a véleményére vagyunk kíváncsiak az adott téma kapcsán vagy valakinek az érdekel bennünket. Az is elképzelhető, hogy újszerű témában kutatunk, olyanban, amiben nem áll rendelkezésünkre elegendő információ. Ebbe a típusba tartozhat a spontán beszélgetés például egy terepmunka során.

Az interjúalanyok számát tekintve:

- A legtipikusabb az egy interjúalany, egy interjúvoló típusú felállás. Ez a legkézenfekvőbb olyan témák esetén, amikről, amiről az alany nem szívesen beszél, úgynevezett kényes téma. Ez esetben szerencsés, ha nincs jelen más a beszélgetéskor.
- Egy következő altípust képvisel az, amikor kettő-három interjúalany vesz részt egyszerre egyidőben a beszélgetésben. Erre sor kerülhet pld. családok, vagy házaspárok meginterjúvolása során. Ez esetben fontos lehet a családtagok közötti kommunikációs és metakommunikációs stílus feltérképezése amellet, hogy mit mondanak, miről beszélnek az interjúalanyok.
- A harmadik altípust a csoportos interjú vagy más néven fókuszcsoport képviseli. Ez általában 5-6 emberrel egyidőben zajló beszélgetés – ezek az emberek egy fizikai vagy virtuális térben (pld. internetes fókuszcsoport), egy időben vannak. A csoportos interjút általában akkor célszerű használni, ha gyorsan szeretnénk bő információkhoz jutni a témában és úgy gondoljuk, hogy az emberek csoportos keretek között szívesen beszélnek az adott témáról. Ilyen lehet pld. az, amikor a település formális és informális döntéshozóit kérjük meg egy csoportos beszélgetésre.

Az interjú témáját tekintve:

- Lehet témája valamiféle tényszerű információra való rákérdezés. Ilyen például az, ha egy polgármestert faggatunk a település jellegzetes adataival kapcsolatosan.
- Lehet, hogy az interjú a megkérdezettek véleményére, attitűdjére vonatkozik.

- Lehetséges, hogy az interjú témája a megélt történelem, azaz az, ahogyan a közösség tagjai az adott történelmi eseményt láttak, átélték (oral history interjú).
- Lehetséges az interjú témája alapján életút interjút készíteni az alany életéről. Ez esetben az alanyt megkérjük, hogy mesélje el az élettörténetét, majd a felkínált eseményekre kérdezzük rá az interjú második szakaszában.

Az interjú készítése folyamán többféle hibát lehet elkövetni.

A hibák egyik csoportja a szakmai hibák, a másik magatartásbeli hiányosságok közé sorolható. Szakmai hiba lehet például az, ha valaki egy kérdésben több kérdést tesz fel, vagy befolyásolja az interjúalanyokat a válaszaikban. Magatartásbeli hiba lehet az, ha például nem figyel kellőképpen az interjúalanyra, elbeszél mellette, nem empatikus, nem olyan nyelvezetet használ, amit az interjúalany megértene.

III. 1. 3. Meglévő adatok másodelemzése

A meglévő adatok másodelemzése a társadalomtudományi kutatás egyik alapvető módszere, amely során a kutató nem saját adatfelvételt végez, hanem korábban más célból, más kutatók vagy intézmények által gyűjtött adatokat elemez új kutatási kérdések mentén. A másodelemzés jelentősége különösen felértékelődött a modern társadalmakban, ahol nagymennyiségű statisztikai, adminisztratív és kutatási adat áll rendelkezésre.

A másodelemzés klasszikus meghatározása szerint olyan elemzési eljárás, amely meglévő empirikus adatok újrafelhasználására épül, eltérő elméleti keretben vagy új problémák vizsgálata céljából (Hakim, 1982). A módszer nem pusztán technikai újrahasznosítás, hanem önálló tudományos értelmezési tevékenység, amely elméleti reflexivitást igényel.

A szakirodalom több típust különböztet meg:

1. Statisztikai adatok másodelemzése
Ide tartoznak a hivatalos statisztikák (népszámlálás, munkaerőpiaci adatok, egészségügyi statisztikák), amelyek alkalmasak strukturális tendenciák, területi különbségek és hosszú távú folyamatok vizsgálatára.
2. Korábbi kutatások adatainak újraelemzése
Kérdőíves vagy kvalitatív kutatások adatbázisainak újbóli elemzése új változók, új összefüggések feltárása érdekében.
3. Adminisztratív és intézményi adatok elemzése
Önkormányzati, oktatási, szociális vagy egészségügyi intézmények által gyűjtött adatok felhasználása.
4. Dokumentumok és archív anyagok elemzése
Történeti források, jelentések, stratégiák, jogszabályok és intézményi beszámolók vizsgálata.

A meglévő adatok másodelemzésének egyik legfontosabb előnye a költség- és időhatékonyság. A kutató mentesül az adatfelvétel szervezési, logisztikai és etikai terheitől, miközben nagy elemszámú, gyakran országos vagy regionális lefedettségű adatbázisokkal dolgozhat (Johnston, 2017).

További előnyök:

- lehetőség hosszú idősoros elemzésekre,
- a strukturális társadalmi folyamatok (egyenlőtlenségek, mobilitás, szegregáció) vizsgálata,
- kutatási eredmények összehasonlíthatósága térben és időben,
- hipotézisek előzetes tesztelése primer kutatás előtt.

A közösség-felmérés és közösségfejlesztés területén a másodelemzés különösen hasznos a helyi társadalmi problémák kontextualizálására, például demográfiai, foglalkoztatási vagy szociális adatok alapján.

A másodelemzés legfontosabb korlátja, hogy a kutató nem kontrollálta az adatgyűjtés körülményeit. Az adatok az eredeti kutatási célokhoz igazodnak, így előfordulhat, hogy nem fedik le pontosan az új kutatási kérdéseket (Bryman, 2016).

Főbb módszertani problémák:

- változók eltérő definíciói,
- hiányzó adatok és mérési torzítások,
- eltérő mintavételi eljárások,
- az adatok aktualitásának kérdése.

A kvalitatív adatok másodelemzése esetén külön kihívást jelent az eredeti kontextus rekonstruálása, mivel az interjúk vagy terepjegyzetek értelmezése szorosan kötődik a kutatás körülményeihez.

Bár a másodelemzés gyakran anonim adatbázisokra épül, az etikai kérdések nem kerülhetők meg. Fontos az adatkezelési szabályok betartása, az adatforrások pontos megjelölése, valamint annak tudatosítása, hogy az adatok újraértelmezése új jelentéseket és következtetéseket hozhat létre, amelyek eltérnek az eredeti kutatás céljaitól.

A másodelemzés során a kutató felelőssége az elméleti átláthatóság: világossá kell tennie, milyen értelmezési keretben használja az adatokat, és milyen korlátokkal kell számolni az eredmények értelmezésekor.

A közösségfelismerés módszertanában a másodelemzés gyakran első lépcsőként jelenik meg. Segítségével feltérképezhető a helyi társadalom strukturális helyzete, azonosíthatók a főbb problématerületek, és megalapozható a primer adatgyűjtés iránya.

A másodelemzés különösen alkalmas:

- demográfiai és szociális helyzetkép készítésére,
- térbeli egyenlőtlenségek feltárására,
- intézményi kapacitások vizsgálatára,
- fejlesztési stratégiák előkészítésére.

III. 1. 4. Dokumentumelemzés

A dokumentumelemzés a társadalomtudományi kutatás egyik alapvető, általában kvalitatívnek tekintett módszere, amelynek célja a társadalmi valóság közvetett vizsgálata írott, vizuális vagy digitális források elemzésén keresztül. A dokumentumok nem pusztán információhordozók, hanem társadalmi gyakorlatok lenyomatai, amelyek tükrözik az adott korszak hatalmi viszonyait, normáit, diskurzusait és intézményi működését.

A dokumentum fogalma a társadalomtudományokban tág értelmezési kerettel bír. Scott (1990) meghatározása szerint dokumentumnak tekinthető minden olyan rögzített anyag, amely társadalmi cselekvésekhez kapcsolódik, és amelyet a kutató elemzés tárgyává tesz.

A dokumentumok főbb típusai:

- Hivatalos dokumentumok: jogszabályok, stratégiák, intézményi beszámolók, jegyzőkönyvek, statisztikai jelentések
- Személyes dokumentumok: naplók, levelek, önéletrajzok, visszaemlékezések
- Nyilvános diskurzusok dokumentumai: sajtócikkek, plakátok, kampányanyagok
- Vizuális dokumentumok: fényképek, videók, térképek
- Digitális dokumentumok: weboldalak, közösségi média posztok, online fórumok

A dokumentumelemzés módszerei eltérő elméleti kiindulópontokra épülnek, és különböző kutatási célokat szolgálnak. A következőkben a leggyakrabban alkalmazott megközelítéseket tekintjük át.

A tartalomelemzés (content analysis) a dokumentumelemzés egyik legelterjedtebb módszere, amely a szövegekben megjelenő témák, kategóriák, motívumok és jelentésegységek rendszeres vizsgálatára irányul (Krippendorff, 2018).

A tartalomelemzés lehet:

- kvantitatív, amikor a vizsgált elemek előfordulási gyakoriságát mérjük,
- kvalitatív, amikor a hangsúly az értelmezésen és a kontextuson van.

A módszer előnye az átláthatóság és az összehasonlíthatóság, ugyanakkor korlátja, hogy a jelentések mélyebb rétegeit csak korlátozottan képes feltárni.

A diskurzuselemzés a dokumentumokat nyelvi és hatalmi gyakorlatokként értelmezi. A módszer célja annak feltárása, hogyan konstruálódnak társadalmi problémák, identitások és normák a nyelvhasználat révén (Foucault, 1972; Fairclough, 1995).

A diskurzuselemzés különösen alkalmas:

- politikai és szakpolitikai szövegek vizsgálatára,
- médiaelemzésre,
- intézményi narratívák feltárására.

A narratív elemzés a dokumentumokat történetekként értelmezi, és azt vizsgálja, hogyan épülnek fel a cselekmények, szereplők és időbeli struktúrák (Riessman, 2008). A módszer különösen alkalmas személyes dokumentumok, élettörténetek és visszaemlékezések elemzésére.

A kritikai megközelítés a dokumentumokat uralmi viszonyok és ideológiai tartalmak hordozóiként vizsgálja. Célja annak feltárása, hogy a szövegek milyen érdekeket képviselnek, kiknek a hangját erősítik fel, és kiket hallgattatnak el.

A történeti elemzés a dokumentumokat időben elhelyezve, társadalmi és politikai kontextusukban vizsgálja. A módszer célja a társadalmi változások, intézményi fejlődések és narratív kontinuitások feltárása (Tosh, 2015).

A dokumentumelemzés általános lépései a következők:

1. Kutatási kérdések és elméleti keret meghatározása
2. Dokumentumok kiválasztása és kritikai értékelése (eredetiség, hitelesség, reprezentativitás)
3. Elemzési stratégia és kategóriarendszer kialakítása
4. Szisztematikus elemzés
5. Értelmezés és kontextualizálás

A közösség-felmérés során a dokumentumelemzés lehetővé teszi:

- a helyi diskurzusok és narratívák feltárását,
- intézményi működés és döntéshozatal vizsgálatát,
- fejlesztési stratégiák kritikai elemzését.

A módszer különösen hatékony más adatgyűjtési eljárásokkal (kérdőív, interjú, terepmunka) kombinálva.

III. 1. 5. Terepkutatás, megfigyelés:

A terepkutatás esetén az adott jelenségeket a maguk természetes közegében figyeljük meg. A terepkutatás alapvetően kvalitatív módszer és sokszor társul hozzá a megfigyelés és az interjúk készítése.

A terepkutatást alaposan elő kell készíteni. Ennek során általában többször felkeresi a kutató leendő kutatásának helyszínét és felveszi a kapcsolatot néhány potenciális informátorral. Behatárolja a kutatás terepét, időtartamát és célját, a megfigyelni és leírni kívánt jelenséget.

A kutatás kivitelezésének szakaszában a kutató jegyzeteket készít, terepnaplót ír. Megfigyelési során rögzíti a helyszínt, az ott lévő személyeket, a tevékenységet, amit végeznek, annak időtartamát, gyakoriságát, célját. A megfigyelés során lehet részt vevő megfigyelő, mely esetben a kutató maga is résztvevője lesz az eseményeknek. Egy másik lehetséges szerepe a kutatónak a nem résztvevő megfigyelés, ahol megőrzi kívülállását.

A terepkutatás és a megfigyelés számos etikai kérdést vet fel. Ilyen például annak a kérdése, hogy mennyire avassa be a kutató a kutatás részleteibe, mennyire vonódjon bele ő maga a kutatott jelenségbe, stb. Általános szabály, hogy a terepkutatás végeztével a terepet úgy kell elhagyni, ahogyan oda érkeztünk, azaz például nem szabad olyan konfliktust gerjeszteni, amit nem tudunk kezelni, nem tudunk lecsillapítani.

III. 2. A közösségfejlesztő munka módszertani alapjai

A közösségfejlesztő munka során az alábbi módszereket használják:

- Aktivizáló módszerek
- Helyi nyilvánosságot fejlesztő módszerek
- Együttműködést fejlesztő módszerek
- Gazdaságfejlesztési módszerek
- A települések feltárására, megismerésére vonatkozó módszerek.

III. 2. 1. Aktivizáló módszerek

Ezek a módszerek a helyi lakosok ösztönzésére, mobilizálása vonatkoznak.

Az egyik ilyen módszer a helyi *önszerveződő körök módszere*. Ezekre már az 1970-es években is volt példa. Ilyenek voltak kezdetben a különféle tanulókörök, városszépítő mozgalmak, vagy manapság pld. a virágosító, kertszépítő mozgalmak.

Példa az önszerveződő körök megszerveződésére:

Mánfai Önkéntes Segítő Hálózat²

Felhívás Önkéntes Segítő Hálózat-ban való részvételre – Mánfa, 1996. (részlet)

Tisztelt Mánfai Polgárok!

Olyan kezdeményezéssel kapcsolatban kérem a figyelmüket, amely az Önök életére is jelentős hatást tehet. Kérem, olvassák el az önkéntes segítő hálózat ötletének leírását:

A hálózat önkéntességen alapul. Bárki tagja lehet kortól, nemtől, iskolai végzettségtől függetlenül. A csatlakozás feltétele havi egyszeri alkalommal önkéntes segítség, munkavégzés. Ennek módja, helye, ideje az Önök képességeitől, időbeosztásától, hajlandóságától függ.

A résztvevők köréből civil közösséget, esetleg egyesületet kívánunk létrehozni.

Kérjük, jelezzék csatlakozási szándékukat!

Név, foglalkozás

Kíván-e részt venni a programban?

Segítséget nyújtok

Segítséget elfogadok

Ezt a hét mely időszakában teszem

Ide írják az ötletéről alkotott véleményüket

A család többi tagjának csatlakozási szándékai, adataik

Köszönjük figyelmüket, tisztelettel: Schmidt Melinda közösségfejlesztő, Kovács Katalin családsegítő

A másik ilyen módszer amerikai-svéd mintára az úgynevezett *párbeszéd körök módszere*. A módszer lényege a párbeszéd, vagyis az, hogy minden résztvevő szóhoz jusson, mindenki elmondhassa saját álláspontját és a résztvevők megpróbálják egymást megérteni. A célja az, hogy

² Varga, A. T. – Vercseg, I.: Községfejlesztés. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1998. 113. old.

közös megoldások felé terelje a résztvevőket. Ennél a módszernél nincsenek vesztesek, mindenki nyerhet a közös megoldás segítségével.

Harmadik lehetséges módszer az úgynevezett *tankatalógus készítése*. Ez a módszer abból indul ki, hogy mindenki tehetséges és jó valamilyen tevékenységben, mindenki hozzá tud tenni valamit a közösséghez. Ebben az esetben egyszerűen a következő kérdéseket tesszük fel a helyi lakosoknak:

- Mit jelent önnek itt és itt élni?
- Mit szeret ebben?
- Min szeretne változtatni és hogyan?

Az is segíthet, ha egyszerűen összeírjuk, hogy ki mit tanítana, mihez adna tanácsot, miben jártas, miben jó és mit tanulna?

Példa tankatalógusra³

Tanítana	Tanulna
<i>Allattenyésztés és háziállatok tenyésztése</i>	
Állattenyésztéshez, szarvasmarha tenyésztéséhez tanácsot adok	Háziállatok tenyésztése érdekel
Állattenyésztésben tanácsot adok	Állattenyésztésről szeretnék tanulni, olvasni, pl. sertés, csirke, nyúl.
Ami a foglalkozásomat illeti (állattenyésztő), szívesen segítek minden rászorulóknak.	
<i>Falutörténet</i>	
A régi aratásokról tudnék mesélni	Többet szeretnék tudni a sváb nemzetiség múltjáról, népviseletéről, dalairól, táncairól, szerszámairól
	A volt Németfalu határában létező földek dűlőnevei németül (svábul), a két falurész települései és egyéb történelmi kérdések érdekelnek
	A paraszti múlt eseményei, helyi hagyományok, a közösségi élet elfelejtett formái, a falvakkal kapcsolatos minden visszaemlékezés érdekel.
<i>Főzés</i>	
Bárkit szívesen megtanítok főzni – csoportokat is tanítok, ha helyet biztosítanak	Különleges étrendek receptjét szeretném megismerni
<i>Gyümölcsfa, – telepítés, szemzés, oltás, kezelés</i>	
Gyümölcsfa telepítéshez tanácsot adok	Gyümölcsfa gondozásáról szeretnék többet tudni, s a gyakorlatban megnézni

³ Uott, 117-119. old.

Gyümölcsfa oltásra bárkit szívesen megtanítok	
Gyümölcsfa oltáshoz, szemzéshez tanácsot adok	
Hímzés	
Hímzéshez tanácsot adok	A gépi hímzés érdekel
Szívesen átadom hímzési ismereteimet	Madeira hímzés érdekel
Japán kultúra	
A japán kultúráról ismertetést vállalok	
Kosárfonás	
A kosárfonást megtanítanám	Megtanulnám a kosárfonást
Méhészet	
Nagyon szívesen segítek a méhészet iránt érdeklődőknek, indulásnál megsegítem méheikkel	A méhészkedést szeretném megtanulni
A méhészkedni kívánóknak szívesen adok tanácsot	
Szabás-varrás	
Varráshoz tanácsot adok	A szabás-varrás iránt érdeklődöm
Virágkertészet	
Rózsafák metszéséhez tanácsot adok	A virágápolásról, cserjék gondozásáról

Az aktivizáló módszerek között lehet még interjú készítése, helyi lakossági fórum szervezése, valamint a *közösségi felmérés*, mint gyűjtőmódszer.

Ez utóbbi módszer különféle módszereket kombinál.

Első lépésként interjúkat kell készíteni a helyi lakosokkal, illetve a helyi közélet szereplőivel, jelentős helyi polgárokkal.

Az interjúk során az alábbi kérdésekre kell kitérni:⁴

- Milyennek látja saját települését?
- Mit jelent számára e település polgárának lenni?

⁴ Uott, 126-127. old.

- Mi a jó az itteni életben?
- Mi a rossz az itteni életben?
- Ha rajta állna, min változtatna és hogyan?
- Vállalna-e tevőleges szerepet e problémák megoldásában? Ha igen, melyet?
- Kit tartana arra alkalmasnak a településen, hogy bevonjuk ebbe a munkába?
- Eljönne-e a (mondjuk) egy hét múlva rendezendő közös és nyilvános beszélgetésre, ahova minden beszélgetőpartnerünket meghívunk?

A személyes interjúkat követően nyilvános beszélgetés következik, melyen az interjúk alapján levonható következtetéseket tárják a nyilvánosság elé. Közösén kezdenek el a fejlesztés lehetséges irányairól gondolkodni. Az ilyen nyilvános beszélgetéseken a jelenlévők megtárgyalhatják a település problémáit és lehetőségeit, kialakulhat egyfajta közös felelősségvállalás.

A közösségi felmérés során lehet kérdőíves módszerrel is adatokat gyűjteni, akár úgy, mint a következő példában, hogy kizárólag nyitott kérdéseket alkalmazunk.

Példa kérdéssorra⁵

„Hamarosan egy felmérést fogunk végezni annak érdekében, hogy feltárjuk településünk eddig ismeretlen szükségleteit és megkeressük a továbblépés lehetőségeit.
Összeállítottunk egy kérdéssort és szeretnénk megismerni az Ön elképzeléseit. Kérjük, mindegyiknél segítsen nekünk.

1. kérdés

Mi a véleménye a helyi FOGLALKOZTATOTTSÁGról?

Válasz:

2. kérdés

Mi a véleménye KÖRNYEZETÜK állapotáról?

Válasz:

3. kérdés

Mi a véleménye a helyi IDŐS KOROSZTÁLYok helyzetéről?

Válasz:

4. kérdés

Mi a véleménye a helyi SZABADIDŐS LEHETŐSÉGEKről?

Válasz:

5. kérdés

Mi a véleménye a helyi FIATALOK helyzetéről?

Válasz:

6. kérdés

Mi a véleménye a helyi EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÁSról?

Válasz:

7. kérdés

Mi a véleménye a helyi TÁRSADALMI ÉLETről?

Válasz:

8. kérdés

Mi a véleménye a helyi ÖNKÉNTES, TÁRSADALMI AKTIVITÁSról?

⁵ Uott, 138-139. old.

Válasz:

9. kérdés

Mi a véleménye a helyi KÖZIGAZGATÁSRól, AZ ÖNKORMÁNYZATRól?

Válasz:

10. kérdés

Mi a véleménye a helyi OKTATÁSRÓL, MŰVELŐDÉSRŐL?

Válasz:

11. kérdés

Mi a véleménye a helyi SZOLGÁLTATÁSOKRól?

Válasz:

12. kérdés

Mi a véleménye a helyi LAKÁSKÉRDÉSRől?

Válasz:

13. kérdés

Van-e a fentiekén kívül mással kapcsolatos mondanivalója?

Válasz:

14. kérdés

Részt venne-e az egész település véleményét feltáró közösségi munkában?

Válasz:

KÖSZÖNJÜK IDEJÉT ÉS SEGÍTSÉGÉT!

A kérdőíves felmérés során a válaszadókra vonatkozó kérdéseket is fel kell tenni, mint pld. életkor, foglalkozás, iskolai végzettség, mióta él a településen, stb.

Rá lehet kérdezni a helyi identitásra, azaz például arra, hogy mi a jó és a rossz a településen, mit szeret vagy nem szeret benne, vagy mi az, amit egy ide érkező turistának megmutatna.

Fontos része a kérdőívnek a jövőképre vonatkozó kérdés. Ennek során rá kell kérdezni arra, hogy milyennek szeretné látni a települést 10-20 év múlva, min lehetne változtatni, mit tudnának tenni a helybeliek a településért, mit tehetne a megkérdezett személyesen. A kérdőív tartalmazhat kérdéseket a civil társadalom és a helyi nyilvánosság működésével kapcsolatosan, valamint részletesen rákérdezhet az egyes szolgáltatásokra, az egészségügyi, oktatási, kulturális és szociális intézményekkel való elégedettségre, a fejlesztés lehetséges területeire.

A kérdőíveket nemcsak a település véleményformálóinak kell kiosztani, hanem a lakosokkal is ki kell tölteni, majd kiértékelni. Az értékelés alapján cselekvési tervet kell készíteni a település fejlesztésére vonatkozóan.

III. 2. 2. A helyi nyilvánosságot szervező módszerek

A helyi nyilvánosság megszervezése és megerősítése a közösségfejlesztés egyik kulcsfontosságú eszköze, mivel a nyilvánosság olyan társadalmi tér, ahol a közösség tagjai információkhoz jutnak, véleményt formálnak, és kollektív jelentéseket hoznak létre. A nyilvánosság működése alapvetően befolyásolja a közösségi részvétel mértékét, a társadalmi problémák láthatóvá válását, valamint a helyi érdekérvényesítés lehetőségeit.

Jürgen Habermas nyilvánosságelmélete szerint a nyilvánosság ideális esetben olyan kommunikációs tér, ahol a társadalmi szereplők kényszertől mentesen vitathatják meg a közös ügyeket (Habermas, 1989). A helyi nyilvánosság e modell gyakorlati megvalósulásának egyik legfontosabb szintje, ahol a közéleti részvétel közvetlen formái megjelenhetnek.

A közösségfejlesztők tudatos kommunikációs tevékenysége hozzájárulhat ahhoz, hogy a helyi közösségi események, kezdeményezések és problémák láthatóvá váljanak a helyi médiában. A hírek indukálása nem manipulációt jelent, hanem olyan információs folyamatok elősegítését, amelyek révén a közösségi cselekvések megjelennek a nyilvánosságban, és ezáltal megerősítik a közösség önképét és kohézióját.

Különösen fontos a helyi médiumokkal való együttműködés: helyi újságok, rádiók, televíziók, valamint digitális felületek (önkormányzati honlapok, közösségi média oldalak) bevonása. Ezek a csatornák nem csupán információt közvetítenek, hanem értelmezési kereteket is kínálnak, amelyek befolyásolják, hogyan értelmezik a helyi szereplők saját helyzetüket és lehetőségeiket.

A helyi nyilvánosság erősítésének része a külső kapcsolatok tudatos ápolása is. Ennek keretében célszerű gyűjteni és közvetíteni azokat a külső – regionális, országos vagy akár nemzetközi – híreket és jó gyakorlatokat, amelyek helyi vonatkozással bírnak. Ezek az információk hozzájárulhatnak a helyi közösség tanulási folyamataihoz, valamint segíthetik a helyi szereplők önreflexióját és innovációs képességének fejlődését.

A helyi nyilvánosság megszervezésének további alapfeltétele a helyi információs csatornák és fórumok kiépítése. Ilyenek lehetnek a lakossági fórumok, közösségi beszélgetések, hírlevelek, faliújságok, közösségi média csoportok vagy tematikus online felületek. Ezek a fórumok nem pusztán információt közvetítenek, hanem interakciós tereket hoznak létre, ahol a közösség tagjai aktív résztvevőként jelenhetnek meg.

Összességében a helyi nyilvánosság fejlesztése a közösségfejlesztésben nem technikai kommunikációs feladat, hanem társadalmi beavatkozás, amely a részvétel, az átláthatóság és a demokratikus működés feltételeit erősíti. A tudatosan szervezett nyilvánosság hozzájárul a közösségi identitás megerősödéséhez, a társadalmi problémák artikulációjához és a közösség hosszú távú cselekvőképességének növeléséhez.

III. 2. 3. Együttműködést fejlesztő módszerek

A közösségfejlesztés módszertani eszköztárán belül kiemelt szerepet töltenek be azok az eljárások, amelyek a kormányzati, a magán- és a civil szektor közötti együttműködés erősítését célozzák. A modern társadalmak komplex problémái – különösen helyi és térségi szinten – egyre kevésbé kezelhetők kizárólag egyetlen szektor eszközeivel, ezért a partnerségen alapuló kormányzás (governance) vált meghatározóvá (Rhodes, 1996).

E módszerek központi eleme az intézményesített párbeszéd és együttműködés kialakítása. Ennek keretében lehetőség nyílik együttműködési és fejlesztési tervek közös kidolgozására, amelyek figyelembe veszik a különböző szereplők – önkormányzatok, civil szervezetek, vállalkozások – eltérő erőforrásait, érdekeit és kompetenciáit. A rendszeres, például havi

rendszerességgel megszervezett találkozók a civilek és az önkormányzati képviselők között hozzájárulnak a bizalom erősítéséhez, az információáramlás javításához és a konfliktusok korai felismeréséhez.

Az együttműködést fejlesztő módszerek közé tartoznak továbbá a részvételi érdekérvényesítés technikái. Ilyenek lehetnek az aláírásgyűjtési akciók, demonstrációk, nyilvános fórumok vagy petíciók, amelyek a közösségi igények artikulálását és láthatóvá tételét szolgálják. Ezek az eszközök a demokratikus nyilvánosság legitim részei, és megfelelő keretek között alkalmazva hozzájárulhatnak a döntéshozatali folyamatok átláthatóságához és elszámoltathatóságához.

A módszertani eszköztár része az ülések előkészítése és levezetése, valamint a beszámolók, jelentések készítése is. Ezek a technikák biztosítják, hogy a közösségi részvétel ne esetleges, hanem strukturált és dokumentált formában valósuljon meg. A formális eljárások erősítik a civil szereplők tárgyalási pozícióit, és elősegítik a hosszabb távú együttműködések fenntarthatóságát.

III. 2. 4. Gazdaságfejlesztő módszerek a közösségfejlesztésben

A közösségfejlesztés fontos területe a helyi gazdaságfejlesztés, amelynek célja a térség gazdasági önállóságának növelése és a helyi erőforrások hatékony hasznosítása. Ennek egyik gyakorlati eszköze forprofit és nonprofit formában működő közösségi vállalkozások létrehozása. Ezek a szervezetek a helyi nyersanyagokra, helyben termelt javakra és szolgáltatásokra építve járulnak hozzá a helyi gazdasági körforgás erősítéséhez.

A közösségi alapú gazdaságfejlesztési módszerek elsősorban a foglalkoztatás bővítését, a munkanélküliség csökkentését és a családi, illetve mikrovállalkozások megerősítését szolgálják. A helyi termelés és értékesítés előtérbe helyezése nemcsak gazdasági, hanem társadalmi hatással is bír: növeli a közösségi kohéziót, erősíti a helyi identitást, és csökkentheti a külső gazdasági függőséget.

E módszerek hosszú távú sikerének feltétele a helyi szereplők közötti kooperáció, a piaci és közösségi logikák összehangolása, valamint az intézményi és szakmai támogatás biztosítása. A közösségfejlesztés gazdaságfejlesztő dimenziója így nem pusztán jövedelemtermelő tevékenységként értelmezhető, hanem társadalmi innovációként, amely új együttműködési formákat és megoldásokat hoz létre helyi szinten.

III. 2. 5. A települések feltárására, megismerésére vonatkozó módszerek

Ezek a módszerek nagyon sokrétűek lehetnek és alapvetően a szociológia, területfejlesztés és társadalomkutatás eszköztárából táplálkoznak.

SWOT elemzés készítése

A SWOT elemzés módszerét eredetileg a közgazdaságtan használta, majd innen terjedt tovább széles körben. Jelenleg a területfejlesztésben alkalmazzák leggyakrabban, területfejlesztési stratégiák készítésekor.

A módszert leggyakrabban az úgynevezett veszteségtérképek készítésével együtt tárgyalják. A veszteségtérkép az adott terület, település vagy kistérség gyenge pontjaira koncentrál, azaz ennek alapján megrajzolható a térség probléma térképe, és kerülnek felszínre a térség neuralgikus pontjai.

A SWOT elemzés éppen abból a felismerésből táplálkozik, hogy nem elegendő kizárólag a gyenge pontok figyelembe vétele, hanem célszerű számolni a kistérség, település vagy terület erősségeivel, lehetőségeivel és veszélyeivel is a problémák komplex feltérképezése érdekében.

A SWOT valójában egy mozaikszó, amely az alábbi angol szavak kezdőbetűiből áll:

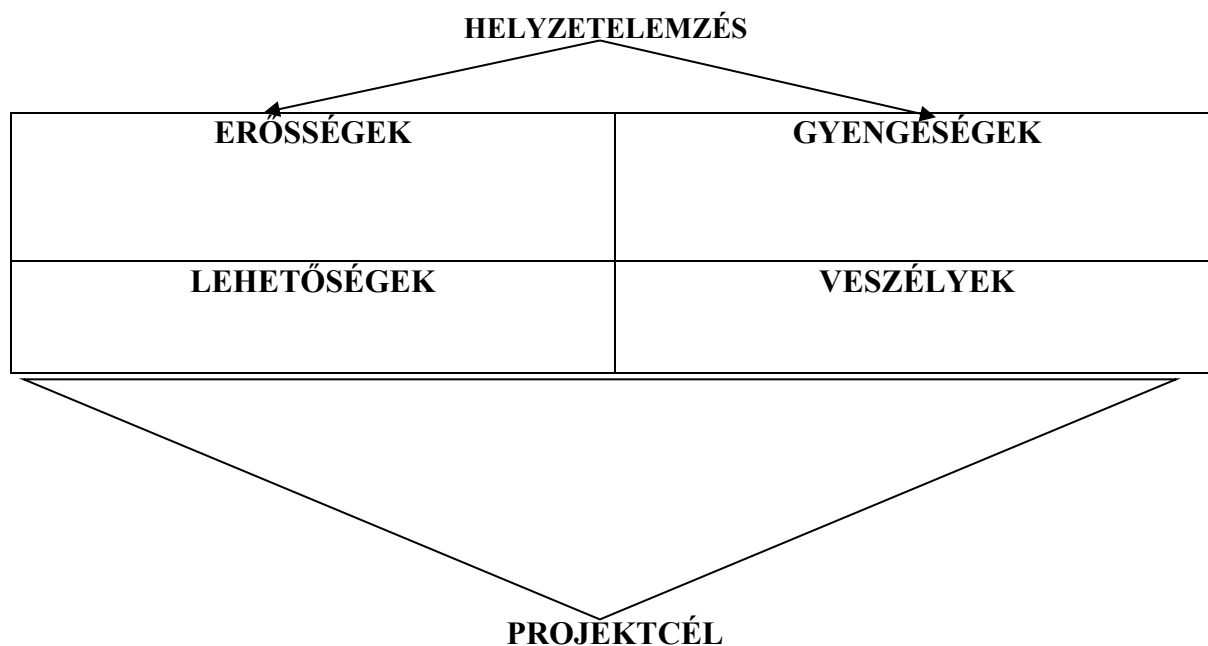
S- Strengths (erősségek)

W-Weaknesses (gyengeségek)

O- Opportunities (lehetőségek)

T- Threats (fenyegetettségek)

Az elemzés általában az alábbi formátumban készül el területfejlesztési projektek esetén:

Egyes vállalatok, intézmények elemzésekor az alábbi formátumban jelenhet meg:

	Erősségek	Gyengeségek	Lehetőségek	Veszélyek
Kínálat				
Szervezet				
Kommunikáció				
Humán erőforrás				
Gazdálkodás				
Eszközök				

Kapcsolatok				
--------------------	--	--	--	--

Az elemzés egyik fontos ismérve annak őszintesége. Ez ahhoz járul hozzá, hogy a térség problémáit a maguk valóságában láthassuk. Második előnye az, hogy általában független szakértők készítik el, így azok mintegy kívülről látják a térséget, miáltal garantálható az objektivitás. A SWOT elemzés harmadik jellemző vonása az, hogy jól megfogalmazott, tömör jellemzőket takar, melyek kellőképpen konkrétak ahhoz, hogy kijelöljék a fejlesztés lehetséges konkrét irányait. Mindig valamihez viszonyítva adják meg a fő jellemvonásokat, így válik világossá, hogy milyen irányban és milyen mértékben szükségesek a fejlesztések. További jellemvonása az, hogy nem célok és tevékenységek kerülnek bele.

Az erősségek és gyengeségek részek a jelenre és a belső jellemzőkre vonatkoznak. A lehetőségek és veszélyek részek pedig a jövőre koncentrálnak és külső jellemzőkre építenek.

A területfejlesztésben alkalmazott SWOT elemzés általában az alábbi három területre koncentrálnak készül el:

1. Gazdaságfejlesztés
2. Infrastruktúra
3. Társadalmi környezet

A gazdaságfejlesztésen belül az iparra, a mezőgazdaságra, az innovációra, a vállalkozásfejlesztésre, a kereskedelemre, az idegenforgalomra, a pénzügyi szolgáltatásokra, a marketingre és a foglalkoztatásra koncentrálnak.

Az infrastruktúrán belül a közlekedésre, a közműellátásra, a szilárdhulladék kezelésre, a szennyvíz kezelésre, a lakossági intézményrendszerre és a területrendezésre.

A társadalmi környezet részen belül pedig az egészségügy, a szociális ellátás, az oktatás, a közművelődés, a humán erőforrás fejlesztés a sport-rekreáció, illetve a kistérségi kohézió erősítése kerül kidolgozásra.

A SWOT analízis sokszor a brainstorming, azaz ötletroham segítségével készül el.

Ezen munka során a SWOT szegmentációk definiálása után kerül sor az előkészítő szakaszra, melyben 15-20 fő kerül meghívásra, akik előzetesen a témáról tájékoztatást kapnak. A végrehajtási szakasz maga a brainstorming folyamata, melynek során ismertetik a csoportszabályokat, a megoldásra váró problémát, majd következik az ötletek összeírásának folyamata.

A harmadik, értékelési fázisban, az ötletek minősítésére kerül sor, melyet rangsorképzésnek neveznek. Ennek a folyamatnak a végén kerül sor a SWOT szegmens rögzítésére.

Példa SWOT elemzésre (szociális szolgáltatástervezési koncepcióból)

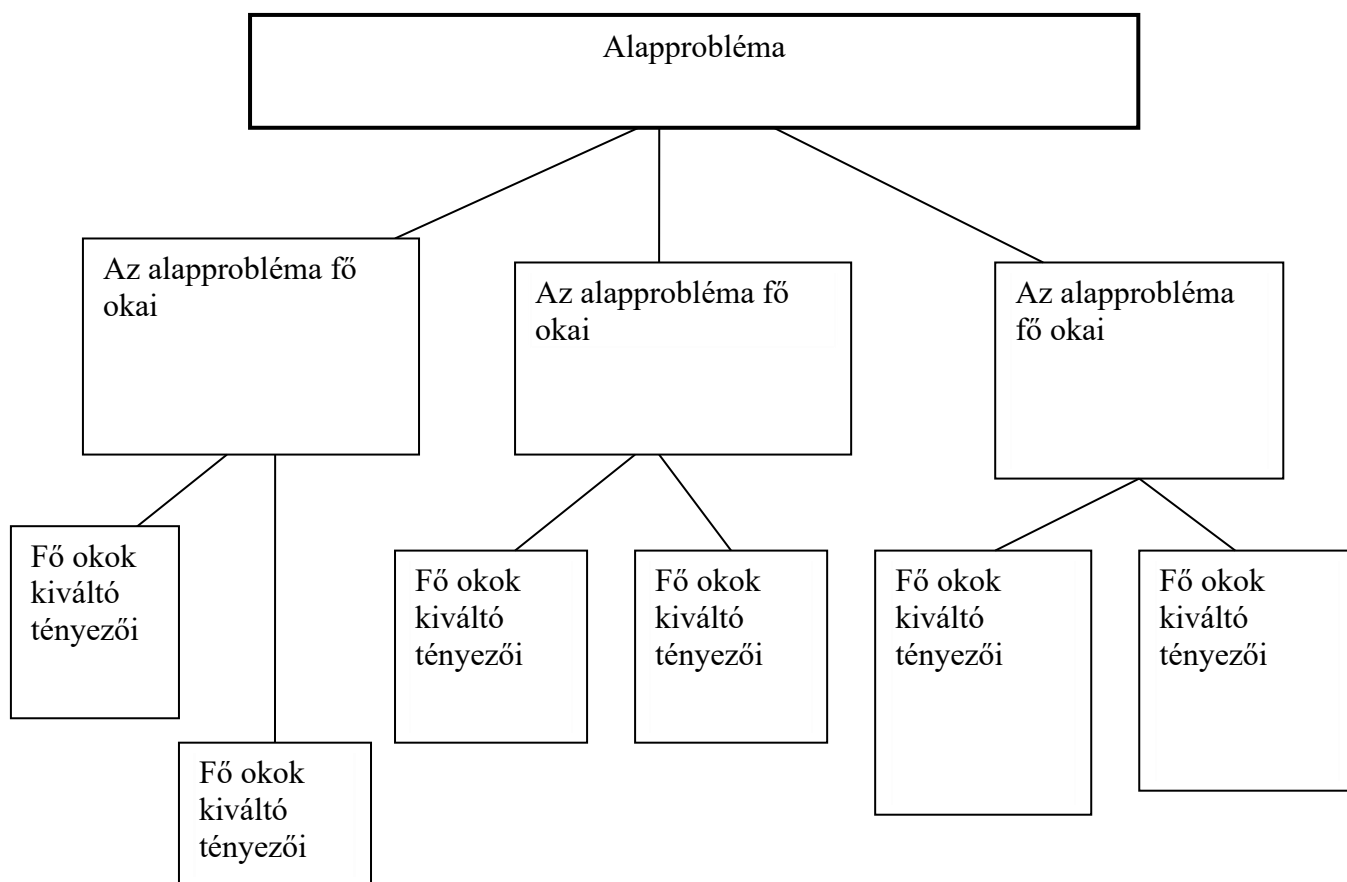
ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
1. A szociális intézmények, szolgáltatások innovatív képessége 2. Szociális innovációra való törekvés a szociális a kistérség részéről 3. Probléma- felismerés képessége, megoldási szándék 4. Pontos helyzetkép és tapasztalat a kistérség szociális helyzetéről 5. Együttműködési készség (települések közötti partnerség, intézmények együttműködése- főleg a családsegítő szolgálat területén) 6. A nagyobb településeken, szakképzett diplomás szakemberek foglalkoztatása a szociális területen. 7. Szakdolgozók rendszeres, folyamatos továbbképzése 8. Az ágazati képzés központja Salgótarjánban van 9. Meglévő intézmények bázist képeznek a család gondozásban és az idős ellátásban. 10. A Dobroda- és Ménes-völgyi mikrotérség lakosai a működő szociális szolgáltatásokat általában közepesre (33%), illetve jóra (32%) a 8 palóc településen inkább jóra ill. nagyon jóra (47%) értékelték. A megkérdezettek, tehát a már meglévő ellátások minőségével viszonylag elégedettek. 11. A szükség kényszerítő ereje (a népesség elöregedése, a népesség szegénysége, migrációja, egyes településeken magas gyermekvállalás) 12. Emberközelí szép táji környezet	1. A fogyatékkal élők ellátórendszere általában hiányos 2. A megye településszerkezetéből adódóan az intézmény rendszer a mikro térségekbenben csak részben kiépült. 3. Ellátottak és gondozottak zártsága, bizalmatlansága. 4. A Dobroda- és Ménes-völgyi mikrotérség lakosainak többsége (55,3%) szerint hiányzik valamilyen szociális szolgáltatás azon a településen, ahol él. A 8 palóc településen minden harmadik ember volt ezen a véleményen. 5. A szolgáltatások iránti fizetőképesség alacsony volta. 6. Alapellátás hiányos kiépültsége, szűkre szabott szolgáltatások- szankciók hiánya 7. Helyi források bevonhatóságának hiánya, 8. A személyre szabott házi gondoskodás elégtelensége. 9. Helyi hivatalok nem minden esetben elég felkészültek, a pályázat írásra, forrásteremtésre 10. Hétvégi ellátás megoldatlansága 11. Ápolási otthon, otthonápolás megoldatlansága, kevés férőhely hosszú sorban állás 12. Intézmények felszereltségének gyengesége, eszköz és jármű állomány elavultsága- a falugondnoki buszok időbeni cseréjének megoldatlansága 13. Alapellátásban szakemberek hiánya 14. Kiegész veszélye a dolgozók körében 15. Motiváltság hiánya a dolgozók részéről az alulfizettség miatt 16. Non-profit szervezetek alacsony aktivitása 17. Az egyházak jelenlétének hiánya a szociális ellátás 18. Falugondnoki ellátás beszűkülése 19. A lakosság elszegényedése 20. Kiépületlen az emeltszintű elhelyezést nyújtó intézményes ellátás
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
1. A kistérségben élő emberek döntő többsége szerint az állam, a helyi önkormányzat, valamint a megyei önkormányzat teheti a legtöbbet a helyi foglalkoztatási és egyéb problémák enyhítéséért. 2. A jelenlegi –és készülő jogszabályi módosítások keretét adnak a kistérségi innovációnak 3. Jogszabályi kötelezettségekből adódóan az alapellátás teljes körű kiépítése csökkenti a meglévő feszültségeket.	1. A növekvő elszegényedés, elöregedés megterheli a szociális szférát, irreális igényeket támaszt a szociális szférával szemben 2. Normatív támogatás elégtelensége- forráshiány a szociális szférában 3. Külső támogatások, források kihasználatlansága miatt megszűnhetnek a lehetőségek 4. Szociális alapszabvány más célú felhasználása 5. Szektorok közötti koordinátlanság

4. Az előírt szakmai létszám biztosításával munkahelyteremtés valósítható meg a településeken. 5. További magasabb iskolai végzettség, illetve szakképzettség megszerzése az alkalmazottak vonatkozásában 6. A szociális munka nagyobb mértékű elismerése növelhetné a város szakember megtartó képességét, illetve fokozná az innovációt 7. HEFOP pályázatok keretében szakemberképzés valósítható meg a mikrotérségben. A projektekhez kapcsolódóan a képzések helyben történő megvalósítása - kihelyezett képzések útján. 8. HEFOP pályázatok keretében fejleszteni lehet a térség szociális gazdaságát, ez által a nőhet a foglalkoztatottak létszáma. Összefogásban kistérségi szintű ellátási formák pályázati úton történő megvalósítása. 9. A szociális ellátórendszer bővítéséhez elegendő munkaerő és elegendő tettekeszség található a kistérség lakosaiban. 10. Kormányzati és Európai Unió programokban megmutatkozó szociális és esélyegyenlőségi érzékenység 11. Megyei szociális szakképzési lehetőségek 12. Egyházak szociális törekvései 13. Civil szervezetek közreműködése a tájékoztatásban, információnyújtásban 14. Karitatív szervezetek várható megerősödése 15. Vállalkozói tőke megjelenése a szociális minőségi ellátás területén 16. Megfelelő szakértő háttér pályázatok írásába és megvalósításában történő bevonása.	6. Az elszegényedési folyamat kezelése túlzott megterhelést jelent a város költségvetésében, így az alapszolgáltatásokon túli speciális igények kielégítése a kötelezettségi határidők végére szorul 7. Szigorodó EU követelmények az intézményekkel szemben 8. Külső források bevonásának lehetetlensége 9. A EU-s pályázatok finanszírozásnál fellépő likviditási problémák- első 30-ill. 60 nap. A saját forrás hiánya. 10. A projektek megvalósításához szükséges szakember gárda hiánya- főállású projektvezetők, projektek szakmai munkatársak. 11. Szállítási és energia költségek árnövelő hatása 12. Képzések csak a megyeszékhelyen 13. Képzett szakemberek elhagyják a kistérséget 14. Olyan szereplők is megjelenhetnek a szociális szférában, akik alkalmatlanok az általuk vállalt feladat teljesítésére.
--	---

A települések feltárására alkalmas módszer a *problémafa- célfa módszere*.

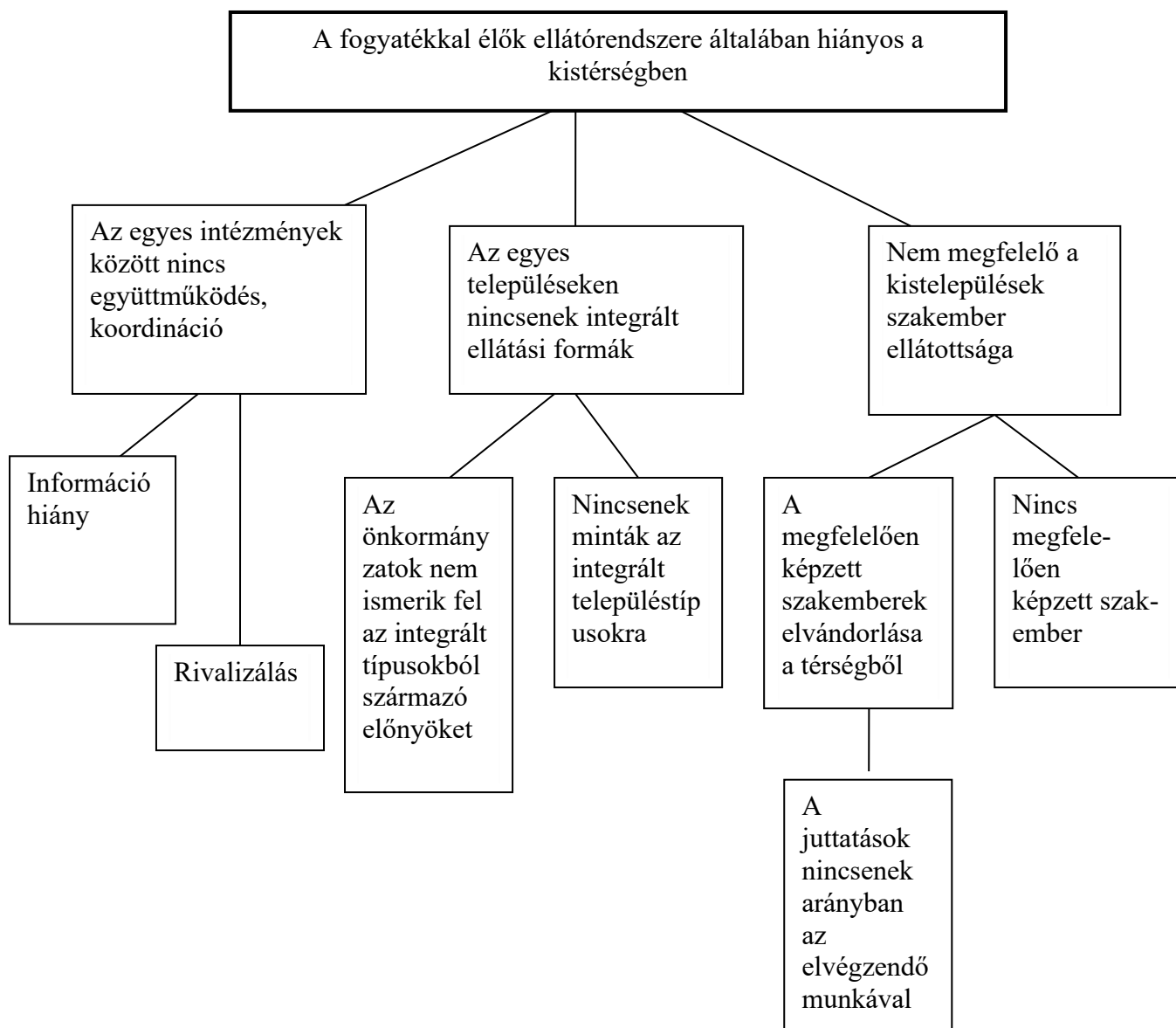
A módszer lényege röviden az, hogy ok-okozati logika mentén először megkeressük a településfejlesztés során az alapproblémát és kiváltó okait (problémafa) majd pedig azokra megoldásokat javasolunk (célfa).

Íme a *problémafa* struktúrája:

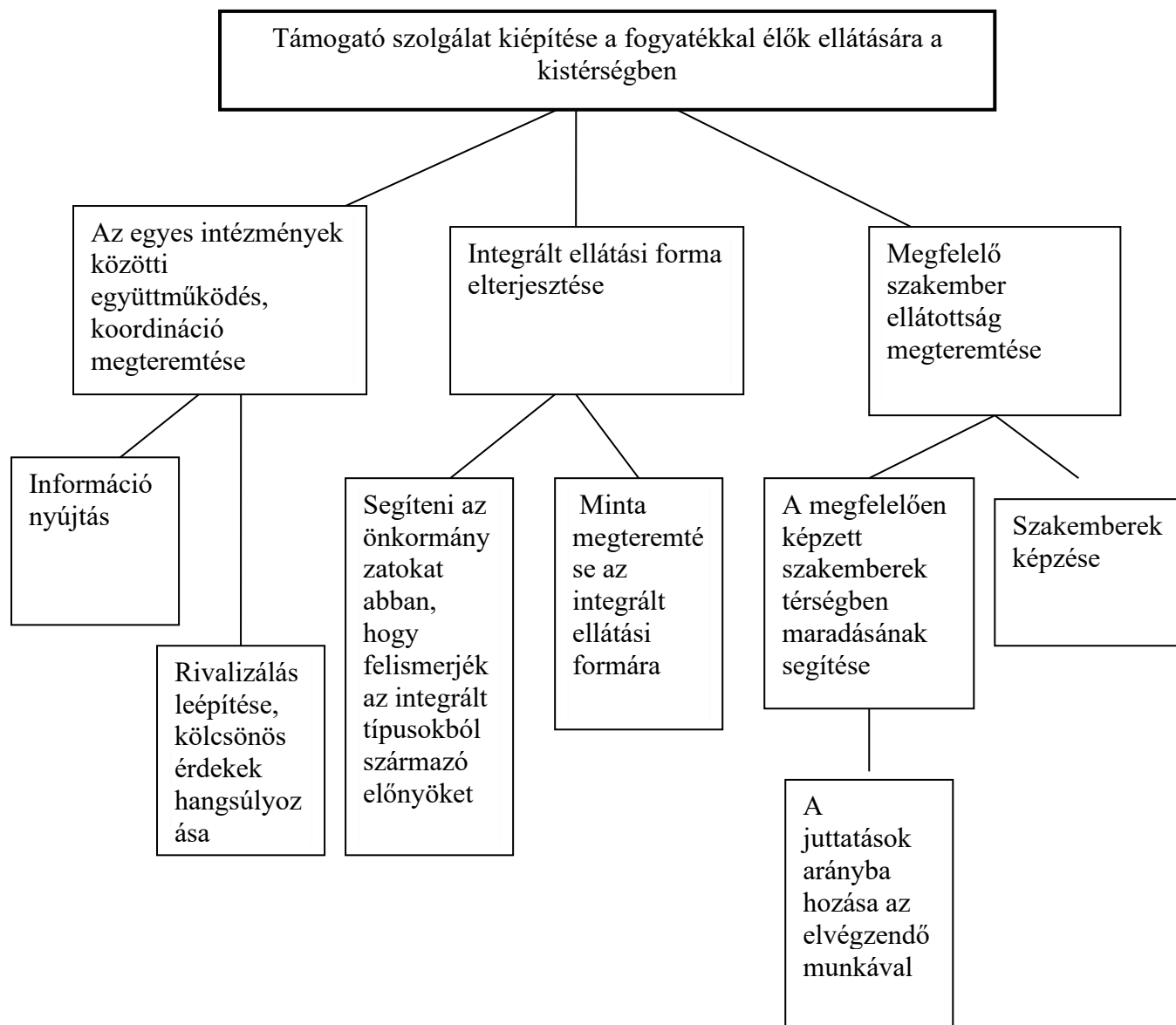

Íme egy példa a problémafára és célfára.

Problémafa Támogató Szolgálat kiépítésének szükségességére vonatkozóan Salgótarjánban

Célfa Támogató Szolgálat kiépítésének szükségességére vonatkozóan Salgótarjánban

A következő módszer alkalmas arra, hogy összeszedjük a településen azokat, akik egy adott projekt kapcsán érintettek lehetnek, azaz partnerként vagy akár projektgazdaként abba bevonhatók.

A stakeholder elemzés célja az, hogy beazonosítsuk a projekt által érintett személyeket, szervezeteket.

Az érintettek azok a személyek, szervezetek:

- Akik befolyásolhatják a projekt megvalósítását
- Akik érdekeltek a célok elérésében
- Akik döntenek a beavatkozásról vagy/és finanszírozzák azt
- Akik végrehajtják a projektet
- Aki a projekt végső kedvezményezettjei
- A projekt célcsoportja

Az érintettek elemzése az alábbi szisztéma szerint történik:

- Az érintettek azonosítása
- Az érintettek jellemzése (céljaik meghatározása, erős és gyenge pontjainak meghatározása, stratégiájuk, viselkedésük elemzése)
- Az érintettek jellemzése alapján rangsorolást készítünk róluk az alábbi három dimenzióban:
 - Egzisztenciális érintettség (kicsi, közepes, nagy)
 - A támogatás mértéke (blokkoló, semleges, támogató)
 - Befolyás a változásra (kicsi, közepes, nagy)

Az alábbi táblázatban bemutatjuk a korábbiakban bemutatott Támogató Szolgálat projekt stakeholder analízisét.

Érintettek megnevezése	Egzisztenciális érintettség	Támogatás mértéke	Befolyás a változásra	Besorolási kategória	Cselekvési terv
A támogató szolgálat leendő kliensei	Nincsen	Nagy	Jelentős, de erről ők nem tudnak	Célcsoport	-Szükségletfelmérés a körükben -Folyamatos tájékoztatásuk az új szolgáltatásokról

MESE	Van, hiszen ők a támogató szolgálatba bekapcsolódva eszközöket fognak rendelkezésre bocsátani	Nagy	Jelentős, hiszen rajtuk keresztül jutunk el a fogyasztékkal élökhöz, mint fontos célcsoporthoz	Partner	Folyamatos egyeztetés, információ kérés a projekt célcsoportjáról
Települési önkormányzatok	Van, hiszen mint finanszírozók jelentős szerepet vállalnak	Nagy	Igen jelentős, hiszen ők azok, akik közvetlen kapcsolatban állnak a helyi lakosokkal, illetve ők azok, akiken a projekt sikere nagyrészt múlik	Partner, illetve Projektgazda (Salgótarján)	-Folyamatos egyeztetés, információ kérés a projekt célcsoportjairól -marketing -motiválásuk arra, hogy integrált ellátási formát hozzanak létre
Család-, Ifjúsági, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium	Van, hiszen mint finanszírozók jelentős szerepet vállalnak	Közepes	Igen jelentős, hiszen ők akiknek szava döntő a finanszírozásban	Partner	-Folyamatos egyeztetés
Szociális intézmények (Családsegítő szolgálat egyebek)	Nincsen	Kicsi	Jelentős, hiszen Ők fognak információt adni a potenciális kliensekről	Partner	-Folyamatos egyeztetés, tájékoztatás, információ kérés a potenciális fogyasztókról
Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet képzési központja, Salgótarján	Nincsen	Nagy	Jelentős, hiszen rajtuk áll az, hogy lesznek-e a térségben megfelelően képzett szakemberek	Partner	-Folyamatos konzultáció
Egészségügyi intézmények (védőnők, háziorvosok)	Nincsen	Nagy	Jelentős, hiszen a célcsoport egészségügyi ellátásának hatékonnyá tétele rajtuk múlik	Partner	-Folyamatos konzultáció

Irodalom

- Anderson, B. (1983): *Imagined Communities*. Verso.
- Bauman, Z. (2000): *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Polity Press.
- Bryman, A. (2016): *Social Research Methods*. Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1986): The Forms of Capital. In: Richardson, J. (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood.
- Castells, M. (1996): *The Rise of the Network Society*. Blackwell.
- Castells, M. (2008): *Communication Power*. Oxford University Press.
- Couldry, N. (2012): *Media, Society, World*. Polity Press.
- Durkheim, É. (2000 [1893]): *A társadalmi munkamegosztásról*. Osiris.
- Fairclough, N. (1995): *Critical Discourse Analysis*. Longman.
- Foucault, M. (1972): *The Archaeology of Knowledge*. Pantheon.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Seabury Press.
- Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Polity Press.
- Habermas, J. (1984): *The Theory of Communicative Action*. Beacon Press.
- Habermas, J. (1989): *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge, Polity Press.
- Hakim, C. (1982): *Secondary Analysis in Social Research*. Allen & Unwin.
- Heller, Á. (2005) *Mi a modernitás? | What Is Modernity?* In: *Mindentudás Egyeteme*. *Mindentudás Egyeteme*, 4 . Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 7-21.
- Jacobs, J. (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. Random House.
- Johnston, M. P. (2017). Secondary Data Analysis: A Method of Which the Time Has Come. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 3, 619-626.
- Krippendorff, K. (2018): *Content Analysis*. Sage.
- Lefebvre, H. (1991): *The Production of Space*. Blackwell.

Merton, R. K. (1968): *Social Theory and Social Structure*. Free Press.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Touchstone Books/Simon & Schuster.

Riessman, C. K. (2008): *Narrative Methods for the Human Sciences*. Sage.

Tönnies, F. (1983 [1887]): *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Vercseg I. – Varga T. (1998): *Közösségfejlesztés*. Parola.

Weber, M. (1978): *Economy and Society*. University of California Press.

Scott, J. (1990) *Matter of Record: Documentary Sources in Social Research*. Polity Press, Cambridge.

Tilly, C. (2004): *Social Movements, 1768–2004*. Paradigm Publishers.

Tosh, J. (2015): *The Pursuit of History*. Aims, methods and new directions in the study of history. Routledge.